

Nietzsche ve İktbal'de İnsan Problemi ^a

 MEHMET AYDIN ^b

Öz: Bu çalışmanın konusu Friedrich Nietzsche ve Muhammed İktbal'in insan felsefesi hakkındadır. Her iki filozofun çalışmalarına konu edindiği temel kavram insandır. Gerek Nietzsche gerekse İktbal insan kaynaklı sorunlara dikkat çekerken benzer problemlerden bahsetmişlerdir. Söz konusu sorunlardan birisi dinden kaynaklı yanlış yönelimine maruz bırakılan insanın özünden uzaklaşmasıdır. İnsan sadece kendi özünden değil aynı zamanda bağlı olduğu kültüründen ve değerlerinden de koparılmaya çalışılmıştır. Batıya aşırı sempati duymanın ve riyakârlığın insan üzerindeki tahribatı iki düşünürün ortak yararı olmuştur. Kısaca insan değerlerinin çürümeye yüz tutmuş olduğu bir çağda Nietzsche ve İktbal'in görüşleri önem taşımaktadır. İnsanın tekrardan özüne dönmesi ve kaybolan değerlerine sahip olması için kendisini gerçekleştirmesi gerekir. Bu bağlamda çalışmamız Nietzsche ve İktbal'in insan hakkındaki görüşleri mukayese edilecek ve genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, İktbal, insan, insan felsefesi, Batı düşüncesi.

^a Bu makale, yazarın Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezi temel alınarak üretilmiştir.

^b İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Programı
maydn7857@gmail.com.tr

The Human Problem in Nietzsche and Iqbal

Abstract: The subject of this study is Friedrich Nietzsche and Muhammad Iqbal's philosophy of man. The basic concept that both philosophers have made the subject of their works is the human being. Both Nietzsche and Iqbal mentioned similar problems while drawing attention to human problems. One of these problems is man's alienation from his essence, which is subjected to religious misdirection. Man has tried to be detached not only from his own essence but also from his culture and values. The destruction of excessive sympathy for the West and hypocrisy on human beings has been the common wound of the two thinkers. In short, the views of Nietzsche and Iqbal are important in an age where human values are on the verge of decay. For a man to return to his essence again and have his lost values, he must realize himself. In this context, our study will compare Nietzsche's and Iqbal's views on man and will be subjected to a general evaluation.

Keywords: Nietzsche, Iqbal, human, human philosophy, Western thought.

Giriş

Muhammed İktbal eğitim amacıyla Batı'da bir süre kalmış bu zaman diliminde önemli birkaç Batılı Filozof ile tanışma fırsatı yakalamıştır. İktbal eğitim süreci boyunca etkisi altında kaldığı İslam düşünürü Mir Hasan ve Batılı düşünür Thomas Ardnolt'tur. Bu iki önemli ilim adamı İktbal'in en önemli hocaları arasındadır.¹ İktbal'in yine çalışmalarından istifade ettiği ve felsefesinin inşa olmasında önemli bir katkısı olan isim F. Nietzsche'dir. İktbal Nietzsche'yi ilk olarak hocası Mevlana'dan öğrenmiştir. İktbal bu tanışma anekdotunu şöyle anlatır:

Ne Cebrail, ne bir cennet, ne bir huri, ne bir tanrı
Aruzuyla dolu bir ruhtan, yanan bir avuç topraktı!
Kim bu divane? dedim ben Rumlu Mevlana'ya
Bu bilgin bir Alman! dedi o verdiği cevapta
Bu iki alem arasındadır onun yeri Neyinden çıkar eski bir ezgi!
Darağacına vurulmayan bu Hallac işte
Eski sözleri söyledi başka bir şekilde! Sözleri korkusuz, fikirleri çok
yüce
Batılıları sözü, kılıçla bölmüş ikiye!²

İktbal hocası Mevlana'dan Nietzsche'nin dönemin Hallac'ı olduğunu öğrendikten sonra Nietzsche'ye olan ilgisi daha da artmaya başlamıştır. O, Nietzsche'nin eserlerini özellikle Batı dünyası için ileri sürmüş olduğu eleştirilerini incelemiştir. İktbal Batı'yı bir de Nietzsche'nin perspektifinden anladıktan sonra düşünce dünyasını geliştirmiştir. İktbal'e göre Batı, Nietzsche'nin değerini bilmemiş ve ona kimse güven duymamıştır. İktbal bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

Akçe idi, Kimse ayarı ne bilmedi
İş bilir ustaydı, kimse iş vermedi!³

¹ Muhammed İktbal, *Benliğin Sırları*, çev. Beste Yılmazoğlu, (İstanbul: Mutena Yayınları, 2014), s.7.

² Muhammed İktbal, *Cavidname*, çev. Halil Toker, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), s.206.

İkbal hakikati dile getirme noktasında Nietzsche'nin görüşlerinin önemli olduğunu söylemiştir. İkbal bazı konularda ise Nietzsche'ye eleştiriler getirmiştir. Bu minvalde çalışmamızda İkbal ve Nietzsche'nin insan ve insan yaşamına dair görüşleri irdelenmiştir. Araştırmamızda İkbal'in insanı konumlandırırken insan ile yaratıcı arasındaki bağının güçlü yanına dikkat çekilmiştir. Nietzsche ise Tanrı'dan bağımsız bir varlığın yani insanın kendisi ile yaşamı arasındaki hesaplaşması vurgulanmıştır. Yine bu anlamda Hristiyanlığın ve din adamlarının insanı nasıl decadence uğratıldığından söz edilmiştir. Bu konuda İkbal ve Nietzsche'nin eleştirileri dikkate alınarak bu tahribatin insan üzerindeki etkisi tartışılmaya çalışılmıştır.

Felsefe tarihinde kendi çağı ile hesaplaşmaya giren filozoflar arasında Nietzsche ve İkbal de görülmüştür. İkbal genel anlamda Doğu toplumlarının özel olarak da Hint Müslümanlarının sorunlarını dile getirmiştir. Özellikle Hint yarımadasında yaşanan siyasi çalkantılar ve toplumsal sorunlara çözüm aramıştır. O, Hint Müslümanlarının huzursuz ve yardıma muhtaç olduklarını anlamıştır. Bu yüzden de yaşadığı çağın temel sorunlarını tespit etmiş ve modern bir anlayışla geliştirdiği çözüm önerileri ortaya koymayı amaçlamıştır.⁴ Nietzsche ise 19. yüzyıl Avrupa kültürünün, sürü insanını yetiştirdiğini ileri sürer. Bu kültürün temelinde çatışmanın ve kaosun bulunduğu işaret eder. Ayrıca Nietzsche, insanın; bilime tutsak olmasına, aklının sınırsız gücüne inanmasına ve aşırı optimist olmasına neden olan unsurun kültür olduğuna vurgu yapar. Bu bağlamda insanın gücünü ve değerini zayıflatan bu güce karşı savaş açar.⁵ Her iki filozofun sorunların temelinde insanı görse de yine bu sorunların aşılması noktasında onu hedef göstermişlerdir.

Nietzsche'nin öngördüğü ideal insan modeli üstinsandır. Nietzsche'ye göre üstinsan değerlerini gözden geçiren ve güçlü olma

³ İkbal, *Cavidname*, 206.

⁴ Selma Benli, *İkbal: Kişiliği, Felsefesi ve Eserleri Hakkında Düşünceler*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 33:1-2 (1990), s.18.

⁵ İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2006), s.106.

arzusunu daima koruyan birisidir. Kısacası yaşamın bütün zorluklarına karşı cesaret duygusunu yitirmeyen kişidir. Üstinsan, başkalarının esiri olmaktan ve kendi şehvetinin uydusu haline gelmekten kaçınır. Nietzsche'ye göre üstinsan, varlığın doğasını ve varoluşun özünü temsil eder. Üstinsan, doğada meydana gelecek herhangi bir sıkıntıyı giderme noktasında güçlü biridir.⁶ Üstinsan yaratıcı insan tipidir. Nietzsche üstinsan'ın bu yaratıcı özelliğini Zerdüş't adlı bir kahramanın üzerinden anlatır. Ona göre Zerdüş't var diye insanların çoğu yaşamın değerini bilmektedir. Ayrıca Nietzsche'ye göre insanlara, hayatı sevdiren kişi de Zerdüş'tür.⁷

İktbal de ideal insan olarak insan-ı kâmil tipini öngörmektedir. İnsan-ı kâmil tasavvuf düşüncesinde zirveye ulaşmış, olgunluk düzeyini tamamlamış ve ruhsal yönden yetkinleşmiş kişidir. Kâmil insan, kendisinin fani olduğunu bilip yaratıcısına ulaşmayı kendisine amaç edinmiş kimsedir. Kâmil insan, yaratıcı katında sonsuzluğa varmayı arzulayan biridir.⁸ İktbal için insan-ı kâmil, toplum için bir rol modelidir. İnsan-ı kâmil, yeteneği sayesinde geleceğe bir şeyler bırakmaya çalışan kişidir.⁹

Nietzsche ve İktbal toplumda ideal olarak görmek istedikleri insan karakterinin özellikleri benzerlik taşımaktadır. Her iki düşünür, dinamik bir insan profili oluşturmaya çalışmışlardır. Pasif insan modeli Nietzsche'nin "sürü insanı" İktbal'in "köle insanı" dediği tiptir. İnsanın pasif bir durumdan aktif bir duruma geçişinde ikisi de insanın özgürlüğünden bahsetmişlerdir. Her iki düşünürü göre ideal bir birey olabilmenin ve iyi bir vatandaş olabilmenin yolu eğitimden geçmektedir. Eğitim her iki düşünürün insanın yetiştirilmesinde önem taşımaktadır. Yani her iki düşünürün odaklandığı temel nokta, kaliteli bir neslin ortaya çıkmasıdır. Buda ancak eğitim aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çalışmamızda bu iki düşünürün insan görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacak-

⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Paradigma Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2013), s.1575-1576.

⁷ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.83.

⁸ Cevizci, *Felsefe Paradigma Sözlüğü*, s.865.

⁹ Ahmet Albayrak, *İktbal'de Dinamik İnsan Anlayışı*, Araştırma Notları, Divan Dergisi, 5 (1998-2), s.244.

tır.

Çalışmamızda yer vereceğimiz diğer bir konu ise ebedi teker-rür meselesidir. Ebedi tekerrür konusu İkbâl ile Nietzsche'nin in-san anlayışlarının farklılaşmaya başladığı noktadır. Nietzsche'nin ebedi dönüş fikri, İkbâl'in zihin dünyasında kabul görmemiştir. İkbâl'e göre Nietzsche'nin ebedi tekerrür teorisi son derece insan yaşamını olumsuz etkilemektedir.¹⁰ Bu bağlamda İkbâl, insan ya-şamı için umut vaat eden bir felsefeden söz ederken, Nietzsche'nin insanı karamsarlığa, umutsuzluğa ve kısır bir döngüyü savunan bir nihilizm felsefesinden söz etmektedir. İkbâl'e göre Nietzsc-he'nin insanı, nihilizmin karanlığına ve kötü kaderciliğin tahak-kümü altına girmiş durumdadır. İkbâl, insanın nihilizmin bataklı-ğundan çıkaracak olan gücün tevhid olduğuna inanır.

F. Nietzsche ve M. İkbâl'de İnsan Problemi

Nietzsche ve İkbâl'in Felsefesinde Dinamik İnsan

Nietzsche'nin, insan felsefesinde; "gücü isteme", "iyinin ve kö-tünün ötesi", "karamsarlık", "nihilizm", "perspektivizm", "ebedi dönüş", "üstinsan", "moral", "değerler yaratma", "fizik" ve bunlar gibi birçok terim geçer.¹¹ Söz konusu terimlerin yanında Nietzsc-he'nin insan tiplerine ilişkin sınıflandırması onun insan hak-kındaki görüşlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu minvalde onun sıkça kullanmış olduğu sürü ve üstinsan tiplerini en çok bilinen-ler arasındadır. İlk olarak Nietzsche'nin sürü insan dediği tiplere-sine bakalım.

Nietzsche, sürü insanının yaşam alanından bahsederken mev-cut toplumun değerlerinin ya da kurallarının önem taşıdığına dik-kat çeker. Bu yaşam alanındaki insanın, nasıl bir yol izlemesi gerektiği hususunda kişinin hür iradesine başvurulmaz. Kişinin yapacağı tek şey bu değerlere uygun bir şekilde yaşamasını kabul etmesidir.¹² Sürü insanının, yaşam alanı daha önceden başkaları tarafından çizilmiştir. Bu yüzden sürü insanı, bu sınırları aştığı

¹⁰ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar (İs-tanbul: Timaş Yayınları, 2013), s.148.

¹¹ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s. 2-3.

¹² Kuçuradi, *a,g,e*, s.27.

zaman kendisinin yok olacağını düşünebilir. Bunun için de hep korku ve endişe taşır. Sürü toplumunda mevcut olan ahlaki kurallara bağlı kalmak esastır. Kısacası sürü insanı: “Asla özgür olmayan, yürürlükteki ahlak sistemine bağlı olan ve çoğunlukla boyun eğen insandır.”¹³ Nietzsche sürü insanı üç sınıfa ayırarak betimlemeye çalışsa da aslında bu insan tipinin ortak özelliklerinden şöyle bahseder: Hayattan intikam almaya çalışan, kin besleyen, hayata karşı duruşu hep olumsuz olan insandır.¹⁴

Sürü insanı en başından beri güçsüzdür. Güçlü kalmak ve yaşamını sürdürmek amacı ile başkalarına sürekli ihtiyaç duyar. Bu insan tipi eski aktif ruhuna dönme arzusu ile sürekli yaşar. Ancak bu isteğin vuku bulması için sürünün tek biçim yaşamına dahil edilmesi gerekmektedir. Sürüde kalan insan hasta ya da sağlıklı insan değildir. Sadece yaşam karşısında varlığının zayıflanması söz konusudur. Yani “gücü isteme” halinin ya da enerji halinin azaldığını söylenebilir.¹⁵ Nietzsche'ye göre sürü insanı, hayatın bu amacından yani gücü istemeden kopmuştur. Bu insan tipi zamanla sürü toplumun adapte olmak isterken farkına varmadan güç istemini zayıflatmıştır. Nietzsche bu sürünün içinde kalanlara önderlik yapan kişilere örnek olarak “çoban”, “sürü başı”, “papaz”, “vücudu hakir görenleri”, “ölüm vaizlerini” ve “filozofları” gösterir.¹⁶ Nietzsche'nin toplumda ideal bir tip olarak sürü insanı değil üstinsanı gösterir. Nitekim ona göre insanlık için şu haykırışta bulunur: “hedef, insanlık değil üstinsandır”¹⁷

Nietzsche üstinsanı sembolize ederken çocuk metaforunu kullanır. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinde bu metaforu neden kullandığını açıklar: “Çocukluk günahsızlıktır, yeniden başlangıçtır. Bir oyun, kendi kendine dönen bir tekerlek, ilk devingenlik, kutsal bir 'evet'tir.”¹⁸ Çocuk tüm varlığı ile bir dengeye karşılık gelir. O,

¹³ Cevizci, *Felsefe Paradigma Sözlüğü*, s.1469.

¹⁴ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.36

¹⁵ Fehmi Baykan, *Nietzsche'nin Felsefesi*, (Ankara: Kaknüs Yayınları, 2000), s. 96.

¹⁶ Baykan, *a.g.e.*, s.97.

¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Aforizmalar*, çev. Orhan Düz, (Ankara: Tutku Yayınları, 2012), s. 40.

¹⁸ Friedrich Nietzsche, *Böyle buyurdu Zerdüşt*, çev. Firdevs Tunalı, (Ankara: Panama

suçsuzdur. O henüz herhangi bir ahlaki sınırın içine dahil değildir. Daima olması gereken yerdedir. Yaptığı eylemlerin farkında değildir. Şiddet ve asabilik onun dünyasında yoktur. O, kendisini gerçekleştirmiş bir nevi üstinsan'dır.¹⁹

Nietzsche'nin üstinsan tiplemesi için kullandığı "dionysian" kavramına bakmak gerekir. Bu kavram üstinsan'ı anlamada başvurulacak kavramlardan biridir. Nietzsche'nin üstinsan'ını daha iyi anlamamız açısından bu kavram önem taşımaktadır. Dionysian "birlik olma arzusu, şahsiyetin ötesine uzanma, faniliğin uçurumu karşısında günlük yaşam, ebedi üreme, verimlilik, tekerrür istenci; yaratıcılığın ve yok etmenin birlik olması gerektiğine dair bir duygu anlamına gelir."²⁰ Dionysian kavramı için yaşamın en acımasız problemleri karşısında sağ kalabilen ruha karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Kısacası Dionysian insan tipi kolay bir şekilde yılmayan insandır. Yani o çetin cevizdir.

Nietzsche bazı eserlerinde üstinsan tiplemesi yerine *Trajik insan* kavramını kullanır. Trajik insan, yaşam karşısında evet ilkesini benimseyen kimsedir. Yaşama evet diyebilen, yaşamı olduğu gibi arzulayan insan tipidir.²¹ Trajik insan hayatını bir çile olarak görmez. Hayatın eksik kalan yanını doldurmaya çalışır. Trajik insan, zihninde olumsuzluk düşüncesi yaratan fikirlere yer vermez. Kısacası hayatın bütün sıkıntılarına ve acılarına karşı ayakta kalabilme mücadelesi içinde olur.

Nietzsche, üstinsan'ın yaratıcı özelliğine vurgu yapar. Düşünre göre bu insan tipi hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda kendisini yetiştirmiştir. Üretkenliği kendisine ilke edinmiştir. Yaratıcı insan, kendisi ile barışık olan insandır. Bir işi yaptığında kendisine olan cesareti ve güveni oldukça fazladır. Kendi benliğini kendisi güçlendirerek yani terbiye ederek ağır bir imtihandan geçer. Böylelikle herkesten çok kendisini en çok o, bilir.

Yayımları, 2011), s. 23.

¹⁹ Baykan, *Nietzsche'nin Felsefesi*, s.119.

²⁰ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Nülifer Epçeli, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), s. 638.

²¹ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.69

Yaratıcı insan kendi sorumluluklarını kendisi almayı tercih eder. Başka birine sorumluluk yüklemeyi sevmez. Toplum içinde yapması gereken bir görevi varsa hemen yapmak ister. Görevi ne kadar ağır olursa olsun o, bu yükün altında ezilmeyeceğini bilir. Çünkü o, böyle yaparak yaratıcı bir insan olacağını düşünür.²² Üstinsan kendi sorumluluklarını taşıırken mutludur. Çünkü o sorumluluğu kendisine verilmiş bir değer olarak görür. Bu yüzden de kendisine verilen bu değeri de korumak ister.

Nietzsche, insanın hayvan ile üstinsan arasında bir yerde olduğuna inanmaktadır. Ona göre insanın, bulunduğu yer oldukça risklidir. Nietzsche'ye göre insan, sarp bir yokuşun veya yamacın üzerindedir. Konumu gereği nispeten tehlikeli bir yerdedir.²³ Bu ipte en düşük ile en yüksek nokta arasında sayısız dereceler vardır ve insan bu iki barem arasında gidip gelmektedir. Nietzsche açısından insan, insanlık bağlamında varoluş çabası içinde ise trajik insan modelinde acıyı tatlıyı ve insani her tür tecrübeyi yaşayan bir varlıktır. İnsanın yaşadığı bu tecrübeler onu nihayetinde olgunlaştırıp üstinsan seviyesine çıkarır. Nietzsche'nin tanrı ile hayvan arasında gerilen ip şeklinde tarif ettiği insanın tanrıya en yakın olduğu seviye üstinsana karşılık gelmektedir. Üstinsan kendine eşyaya olaylara üçüncü göz üçüncü kulakla bakan yaşanan her durumu yetkin bir biçimde değerlendiren, olayların dışında olaylara bütüncül bakabilen, olayların nedenlerini, bağıntılarını, muharrik gücünü ve özünü görebilen idrak edebilen kişidir. Üstinsan kendinin varlık âleminde varoluş ve kıymetini tam manasıyla takdir eden insandır.

Nietzsche'nin üstinsan'ına karşılık İslam tasavvuf düşüncesinde "hoşça bak zatına zübde-i âlemsin sen" deyişiyle Şeyh Galip'in ifadelerinin tarif ettiği insan tipi tam karşılık bulmaktadır. Şeyh Galip'in bu tanımı İslam düşüncesinde aklın yanında gönlü daima belirleyici bir etken olarak gören bakışı veciz biçimde ifade etmektedir. İslam düşüncesinin insan anlayışı ile Nietzsche'nin insanı daha seküler modda tanımlanmasına rağmen önemli oranda

²² Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.75-76.

²³ Nietzsche, *Aforizmalar*, s.35.

uyuşum göstermektedir. Çünkü Nietzsche'nin yukarıda da bahsettiğimiz insanın hayvan ile üstinsan arasında bir yerde olduğu fikri, eşref-i mahlûkat ve eşref-i safilin sınırlarına işaret eden bir tespittir. Bu tespit İkbâl'in insanın konumlandırılması ile paralellik göstermektedir.

İkbâl'in kâmil insan konusunda belirtmiş olduğu düşüncelerinin yanında kâmil insan ile ilgili olarak etkilendiği başka düşünürler ve ilim insanları vardır. Özellikle, Rumi, Muhyiddin İbnu'l Arabî ve Abdülkerim Cili'den etkilendiği bilinmektedir. İkbâl, tüm bu Müslüman düşünür ve ilim insanlarının yanında başka dine mensup ilim adamlarından da etkilenmiştir. İkbâl'in insanı kâmil konusunda etkilendiği öne sürülen ikinci şahsiyet Alman düşünür Nietzsche'dir.²⁴ Bu bağlamda kuşkusuz Nietzsche'nin felsefesi, İkbâl'in düşünce dünyasında önemli yeri olduğunu bilinmelidir. Özellikle Nietzsche'nin üstinsana ilişkin görüşleri İkbâl'in ideal insanı belirleme ölçü alındığı söylenilebilir.

İkbâl'e göre "insan, mülk âleminde melekût âlemine uzanan bir varlıktır. O, insanın bir yandan aklıyla yeryüzüne hâkimiyet kurarken bir yandan da aşk sayesinde zaman ve mekânın ötesine kol salarak ilahi huzura ulaşabileceğini söyler."²⁵ Bu bağlamda her iki filozofun insanın konum gereği hemen hemen aynı yerde olduğu söylenilebilir. Fakat İkbâl inancı gereği Nietzsche'ye oranla insanın yaratılışında ya da varoluşunda yaratıcının etkisini ön plana çıkarır. İkbâl'de insanın ontolojik nosyonu tanrıya bağlıdır. Başka bir ifade ile Nietzsche'nin kıyasla İkbâl'in felsefesinde insan ile yaratıcı arasındaki ilişki daha güçlü ve belirgindir. Bundan dolayı "İkbâl'in tasavvur etmiş olduğu mümin kişi Allah'ın vekili ve halifesidir. Kâinatın yaratılmasının hakiki maksadı ve insanı kâmil işte odur. O, meşiyeti ilahide kendisine emanet edilen bütün evsaf ve mükemmelliklere sahiptir."²⁶ Bu yüzden İkbâl'in felsefe-

²⁴ İsa Çelik, *Muhammed İkbâl'in Tasavvufi Düşüncesi*, (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2004), s.137-143.

²⁵ Mehmet S Aydın, *İkbâl'in Felsefesinde İnsan*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29/1(1987), s.90.

²⁶ Abdullah Faruqi, *İkbâl'in Eğitim ile İlgili Düşünceleri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 3/2 (2003), s. 120.

sinde yaratıcı ile insanı birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

İktbal'e göre yaşamın gayesini anlayabilmenin yolu insan benliğinin anlaşılmasından geçer. Ona göre insan, benlik bilincine sahip biri olarak vücut bulmuştur. Özgürlüğü olan biri ancak 'ben'e sahip olabilir. Bu ben ise algılayan, umudu olan, düş kurabilen, hüznülenen ve amaçları doğrultusunda yaşayan bir varlıktır.²⁷ Bu bağlamda İktbal insanın diri tutan gücün benlik olduğuna dikkat çeker. Ona göre benliğini kaybetmiş bir insanın varlığından söz etmesi oldukça zordur. Benliğinden kopmuş bir insan, yaşasa bile başkalarının kölesi olarak varlığını sürdürecektir. İktbal, kendi ayakları üzerinde durabilmenin ve özgür yaşayabilmenin tek yolu olarak benliği korunmayı işaret eder:

“Sinenden tekbirini yükselt. Toprağına iksirini sal. Benliğine sarıl, muhkem sarıl ve bahtiyar yaşa. Kaderini kimsenin eline verme! Müslüman benliğine sahip olmakla tamam olur. Toprağındaki benlik öldü mü köledir. Eğer kendini kendi malını bilersen, kendisinden başkasına bakmak, ondan bir şey beklemek haramdır. Müslümanlar kendilerini hakkıyla görüp tanıdıkları zaman, her denizde inci gibi değerli bir yer aldılar. Eğer benliklerini kaybederlerse, senin canına yemin ederim ki, ölümlerini satın almış olurlar.”²⁸

Yukarıda belirtilen Nietzsche ve İktbal'in insan tiplerinden yola çıkılarak her iki filozofun toplumda görmek istedikleri insan tipi dinamik insandır. Dinamik insan Nietzsche'nin üstinsanı ile İktbal'in insan-ı kâmil dediği insan tipine tekabül eder. Bu insan idealleri uğruna her şeyi feda edebilen kişidir. Sürüden uzaklaşmış benliğini koruyan inşadır. Özgürlüğü kendisine ilke edinen dinamik insan, pasif durumdan kurtulmuştur. Yaşamın tüm olumsuz yanlarına rağmen ayakta durabilen insandır. Gücü istemeyi kendisine hedef bilen birisidir. Dinamik insan yaşamı boyunca hakikat arayışında olan ve evrene anlam katan bir kimliğe sahiptir.

²⁷ Aydın, *İktbal'in Felsefesinde İnsan*, s.84.

²⁸ İktbal, *Kulluk Kitabı*, çev. Ali Nihat Tarlan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), s.55-56

İdeal İnsanın Varlığını Tehdit Eden Sorun: Riyakârlık

“Nietzsche riyakârlığın kutsallık ve dindarlık adı altında pazarlanmasına insanlık tarihinde en büyük darbeyi vuran birkaç isimden biridir. İslam'ı, molla-yobaz tipin riyakârlığının mahvettiğine inanan diğer düşünür Muhammed İkbal'dir.”²⁹ Nietzsche riyakârlığın Batı, İkbal ise Doğu toplumunda tezahür ettiğini belirterek yaşadıkları çağ ile hesaplaşma içerisinde olmuşlardır.

İkbal, ideal insanın varoluşuna engelleyen ve ona tehlike yaratacak sahte din adamlarını hedef alır. Bu yüzden o, yaşadığı çağın dervişlerinden ve sofilerinden oldukça rahatsızdır. İkbal, bu aldatıcı zümrenin manevi dünyalarında sevgiye veya aşka dair bir şeyin olmadığını belirtir. İkbal'e göre bu sahte kılıklı insanlar İslam'ın şuurundan ve mesajlarından oldukça uzaktırlar.³⁰ Bu yüzden İkbal, hakikatten beri olan bu sınıfın, insanın benliğine ve gelişimine zarar vereceğinin haberini bildirir:

Âlimler Kur'an ilminden uzaklaş

Sofiler sakal uzatıp kurt gibi yırtıcılarımı!³¹

İkbal, insanların kendilerine kılavuzluk ya da öncüllük etsinler diye böyle bir sınıf ile ilişkilerini kesmelerini talep eder. Zira İkbal'e göre bu sahte kişilerin davranışlarında ya da lafızlarında bir hikmet aramanın beyhude olacağını söyler:

Kilise ihtiyarları ya da Harem (Kâbe) şeyhleri... Hiçbirinin sözlerinde ve amellerinde bir yenilik, bir ibda yoktur.

Sofinin tarikatında ancak "Hal" sarhoşluğu vardır. Mollanın şeriatında ise yalnız "Kal" (söz) sarhoşluğu vardır.³²

Nietzsche'nin bu konudaki eleştirisi ise Batı kültürünün salt idealizme dayalı bakış açısını Hıristiyan teolojisiyle örtüşerek; özellikle kilisenin kutsalı inhisarına alan ve kendince formatlayan/yanlış yönlendiricisinde, insanın bütünlüğünü ve varoluşunun

²⁹Hürriyet Gazetesi, *Nietzsche'nin Riya Saltanatına Vurduğu Darbe*, erişim: 15 Ekim 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/Nietzsche-nin-riya-saltanatına-vurduğu-darbe-10123517>.

³⁰ İkbal, *Kulluk Kitabı*, s.13.

³¹ İkbal, *Cavidname*, s.272.

³² İkbal, *Kulluk Kitabı*, s.142-145.

hem amacını hem de dünyada insanın eylemlerinde pratiğini bulan “insani davranışın” dejenerasyonuna ilişkindir.

Buna göre idealizm, insanın varlığı ve varoluşuna dair yanlış yönlendirmede bulunmaktadır. İdealizm insani gerçekliği salt teorik alanda ele alarak onun vital/hayati yönünü, aktivitesini dumura uğratmıştır. İnsan teorik/kurgusal bağlamda dünyayla iletişimde kendini pasifize eden, pesimist düşüncelere sevk eden ideal dünya hülyasıyla zihnini koşullandırıp, yaşadığı dünyaya sırtını çevirmiştir.

Nietzsche üstinsan için tehlike olabilecek sorunların başında kilise ve sahte din adamlarının varlığına işaret eder. Nietzsche, Batı'nın din kurumu diye bildiği kiliselerin varlığını dahi kabul etmez. O, kiliseyi sadece insanları kandırmaya veya uyutmaya çalışan bir devlet olarak görür.³³ Bu yüzden Nietzsche, konuya ilişkin Hristiyan öğretilerine karşı bir duruş sergiler. Nietzsche'ye göre kilise, insanın varlığına ve varoluşuna dair yanlış yönlendirmede bulunmaktadır. İdeal adına, bağlamından koparılmış, öze yanlış ulûhiyet anlayışıyla insanı riyakârlığa sevk etmektedir. Papazlar ahiretten bahsederken samimi değillerdir. Ahlaki bahisler de böyledir. Onların bahsettikleri ahlak, değerler üretmeyen daha önceleri toplumun belleğinde yer etmiş, alışkanlık haline gelmiş, ama artık kimsenin gereğine inanmadığı ya da önemsemediği içi boş, anlamı boşaltılmış kurallardır. Sadece eskilerin anlayışı olarak günümüze taşınan ama içi doldurulamayan bütün anlayışlar salt alışkanlığın gereği olarak hala gündemi işgal etmekte ve gündelik yaşantının bir gereği gibi insanların gündeminde yer almaktadır. Oysa bu yer alış, durumun gerçekliğiyle bağdaşmamakta ve sahte bir duruma işaret etmektedir. Nietzsche bu eleştiri çerçevesinde insanın vital gerçekliğini ve organizmanın ihtiyacını öne çıkararak, insan için dünyada maddi başarı sağlayacak bir çerçeve ve spekülasyonda bulunur.

Nietzsche bu eleştiri çerçevesinde insanın vital gerçekliğini ve organizmanın ihtiyacını öne çıkararak, insan için dünyada maddi

³³ Nietzsche, *Aforizmalar*, s.175.

başarı sağlayacak bir çerçeve ve spekülasyonda bulunur.

İkbal, Kur'an terbiyesi almış, bunun yanında Arap-İran tasavvufu ve Vedanta eğitimi görmüş, Hint menşeli bir Müslümandır. O aynı zamanda batı felsefesinin problemlerinden de haberdar biridir. Özellikle o, okurunu, Bergson ve Nietzsche'nin düşüncesini sentezleyerek kendi düşüncesinin helezonlarında, kendi evreninin yörüngesinde gezdirir. Çağdaş İslam düşüncesi içinde spekülatif bir filozof olarak kendine özgü bir akıl yürütme biçimine ve düşünce stiline sahiptir. İkbal'in mistisizm eleştirisi, ondaki Mevlânâ C. Rumî etkisini ortadan kaldırmaz. Bilakis Rumî etkisi, onu Batılı düşünürlerin düşünce mihverinden uzaklaştırarak, bütün bir varoluşu Allah merkezli bir perspektif içinde temellendiren evrensellik iddiasıyla, Allah için ve ona kullukta birleşen bir insanlık iddiasına dönüştürür. Düşünür olarak İkbal'in en önemli tarafı, onun engin bilgisinin zengin nüanslarla nazariye üretme eğiliminden ziyade, bu muhteşem zekânın, şairane aşk ve yaratma gücünün metinlerine yansımasıdır. İkbal'in söylemindeki şiirsellik, varlığı ve problemlerini temellendirmede mantık ve gramerin ifade gücündeki kısırlığa mukabil gönül ve aşk lisanının zenginliğinden dolayıdır.

İkbal'in eleştirisi ile Nietzsche'nin eleştirisi, o çağın insanına dinamizm verme bağlamında benzerlik göstermektedir. Ancak, her iki düşünürün eleştirilerini temellendirişi, bağlı buldukları metafizik kodların farklılığından dolayı, tekabüliyet/ortaklık arzuetmemektedir. Benzer gibi görünen hususlar şöyle sıralanabilir:

1. Nietzsche için, papazların temelsiz ve problemlili bir teolojiden özsüz bir etik/ahlak tanımı yapmaları. Ahlaka dair açıklamaların dayanaksızlığı.

2. İkbal için, Müslümanların referanslarını doğru okuyamamaları; tarihsel süreçte İslam dünyasında zuhur eden tasavvuf gibi kurumların, yaratıcı ve inşa edici özelliklerini yitirip, toplum için, hayat için yaşamı sönükleştiren, aktiviteyi yok eden dejenere kuruma dönüşmesi.

3. Nietzsche'nin eleştirdiği teolojik yapı, Tanrıyı insan için yeryüzüne indirmiştir. Tanrı (İsa formunda) sözde insanın günahı için kendini feda etmiştir. Müteal/aşkın bir varlık olan Tanrı'nın

yarattığı âleme inmesi, bir anlamda kendini yarattıklarıyla eş değer sayması demektir. Böyle bir süreç sonucunda Tanrı'nın insan muhayyilesindeki; kadiri mutlak, kuşatan, gözeten, her şeyden haberdar olan, vb. gibi vasıflarını zayıflatmıştır ve böylece Tanrı imgesi öldürülmüştür.

4. İktal için, müteal /aşkın olan tanrının vahyi ile doğru irtibat kurulamaması, sonuçta bıkkınlığa, dünyadaki varoluşun gayesini anlamayı güçleştiren yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kur'anın insan için, ahlaki bir varlık olarak, bütün varolanlardan sorumluluğu, dünya, çevre, insan, insani ilişkilerin ahlaki sorumluluk boyutu, inşa etme, imar etme, düzeltme, ıslah etme vb. gibi yükümlülüklerini anlamada/kavramada algı bozukluğu oluşmuştur.

5. İktalin öne çıkardığı insan, tanrıyla irtibatı olan, varoluşunun gayesi ve sorumluluğunun mercii olarak tanrıyla temellendirilen bir hareket/çıkış noktasıyla gerçeklik kazanır.

6. Varoluşuna böyle bir amaç yüklenen insanın dünyadaki varlığı, sorumluluk, görev gereği ihya, inşa ve ıslahıdır. İktal insanı dünyada salt bulunan bir varlık olarak görmez. İnsan için mebedmead sınırı önemlidir.

7. Nietzsche için sadece dünyadaki varlık olarak insan'ın maddi yönelimlerini tatmine dayalı ve maddi anlamda ego'nun kendini gerçekleştirme temel problem olarak ortaya çıkar.

8. İktal'de insan insan-Tanrıya doğru bir yöneliş ve seyir içinde varoluşunu kemale ulaştırır.

“Ebedi Dönüş” Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme

Nietzsche'nin ebedi tekerrür düşüncesinin kaynağı Hint dinleridir. Buna göre insan dünyadan dışarı çıkamaz. Dünyanın sınırları içinde varlığa gelir, varlık şekilden şekille girer ne artar ne eksilir. Bu dünya mutlak ve sonsuzdur. Varlığın şekilden şekle girişi kabaran denizin dalgalarının iniş ve çıkışları esnasında oluşturduğu şekiller gibidir.

İktal insanın varoluşunu dünyanın ebedi tekerrürü içinde görmez. Dünya ebedi tekerrürün yeri değildir. Gayesiz nizam ve sistem olmaz. İnsan ve varlık varedenle ilintilendirilerek, mebed

mead çizgisinde seyrederek. Başlangıç ve sonuç varlığın kaçınılmaz varoluş gerçekliğidir. O halde insan ve varlığın, varedene doğru bir seyri söz konusudur. Aslında “tanrıdan gelip tanrıya dönmek/gitmek” ifadesiyle, tekerrür değil amaçlı bir varoluş serüveninden bahsedilebilir. İnsan olgunluğu, yüceliği, kemalatı bu seyir içinde elde edebilir.

Nietzsche için üstün insan olmanın sonuçta insan için idealize edilecek bir mükâfat alanı yoktur. Oysa İkbal, kemâlâtın sonucunda bir mükâfat ve vaatle insana hedef çizer. Nietzsche için hedef döngü içinde üstün insan olmaktır. Bu kabaran bir denizin köpüğünün en yükseğe çıkmasına benzer. Sonuçta köpük denize döner. ³⁴

Nietzsche, felsefesinde *Bengi Dönüş* kavramı evrendeki her şeyin sürekli ve yeniden oluştuğunu ifade eder. Varlık çarkının dönüşümünü benği kavramıyla açıklar. Her şeyin sonlandığı, tıpkı bir çiçek gibi her şeyin yeniden canlanacağı fikrini savunur. O, bu dönüşümün sonsuz olduğuna dair söylemlerde bulunur.³⁵ Nietzsche, *Güç İstemi* adlı eserinde ebedi tekerrür meselesini ise şöyle açıklar: “Nedenler düğümü geri döner. Aynı yaşam geri gelir. Yaşam, güç olarak sonsuz olamaz. Sonsuz güç saçmadır, kendi içinde çelişir. Güç kavramı ile bağdaşmadığı için, sonsuz güç kavramını kendimize yasaklıyoruz”³⁶ der. Bu bağlamda Nietzsche’nin benği dönüş teorisi sadece dünya ile alakalı bir konu olmadığı aynı zaman da insanın yaşamına ve eylemlerine yönelik bir mesele olduğu da söylenilebilir. Felsefe tarihinde Nietzsche yorumcusu olarak tanınan Deleuze, benği dönüş teorisi ile üstün insan arasındaki ilişkiyi şöyle analiz eder:

“Sonsuzluk bağlamında yeni yoktur, ama birey için her zaman yeni olabilir, yeni yaratılabilir. Bu bağlamda yaratılmış olan değer, önceden yaratılmış olup benği dönüş ve yaratım arasında bir ilişki yoktur. Ama bu görüşe, yani benği dönüşüne sadece yaratıcılar

³⁴ Nietzsche, *Güç İstenci (Will to Power)*, 1067.

³⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüş*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), s. 221.

³⁶ Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 648.

tahammül edebilir. Olumlamayı başarabilen, en çelişkili şeylere açık, en yüksek yaşama biçimidir. Bengi dönüş, buna dayanabilecek güçte olanın görme biçimidir, perspektifidir. Ancak üstinsan bengi dönüşü anlayabilir, tahammül edebilir ve bunu kullanabilir. Sadece olumlayan, yaşamı bengi dönüş olarak görebilir. Bengi dönüş istemek=yaratmak denklemini gerçekleştirir.”³⁷

İktal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası* adlı eserinde konuyla ilgili olarak Nietzsche'nin ebedi tekerrür teorisine karşı eleştirilerde bulunur. İktal, modern çağda ebedi tekerrür fikrinin ortaya konulan olumsuz bir düşünce olduğunu belirtir. İktal'e göre Nietzsche bu konuda eleştirilmeyi gerçekten hak etmiştir.³⁸

İktal'e göre Nietzsche ebedi dönüş anlayışı ile kâinatı durağan bir yapıda görmekte ve süreç içerisinde insan davranışlarının kendiliğinden ortaya çıkacağına inanmaktadır. Fakat İktal'e göre Nietzsche bu görüşü ile büyük bir hataya düşmüştür. İktal konu ile ilgili olarak; “Biz sadece mutlak surette yeni olan şeyleri isteyebiliriz ve Nietzsche'nin görüşüne göre mutlak surette yeni olan düşünülemez. Onun görüşü “kısmet” kelimesinde özetlenenden daha kötü bir kadercilikte başka bir şey değildir.”³⁹ Bu bağlamda İktal, Nietzsche'nin pesimist görüşüne karşı çıkararak evrenin nasıl bir yapı ve düzende olduğunu şöyle izah eder:

Her şey geri gelmiştir: Ak yıldız, örümcek ve şimdi senin düşüncelerin ve senin her şeyi geri döneceği şeklinde şu son düşüncenin. Arkadaş! Bütün hayatın, bir kum saati gibi, daima yenilenecek ve hep tekrar tükenecek. İçinde bir tanecikten başka bir şey olmadığın bu çember daima yepyeni parlayacaktır.⁴⁰

İktal'e göre Nietzsche'nin ebedi dönüş düşüncesi sadece evreni yanlış anlamamıza değil aynı zamanda bu anlayışın insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkisinden de bahseder.

İktal'e göre, yaşam sürekli olarak yenilenmektedir. Ona göre insan, yaşamda daha etkin olabilecek ve amaçlarını gerçekleştire-

³⁷ Gilles Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2010), s.95.

³⁸ Muhammed İktal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), s.148.

³⁹ İktal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, s.150.

⁴⁰ İktal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, s.120.

cek gücü kendisinde bulmalıdır. Bu bağlamda İktbal, pasif bir insan modelinin meydana gelmesinden rahatsızlık duyar. İnsanın, yeni hedefler belirlemesini ve ona göre sürekli bir hareket içinde olmasını arzulamaktadır.⁴¹

Oysaki Nietzsche'nin dünyası insanın kendisini gerçekleştirebileceği bir mekân değildir. Sınırları daha önce belirlenmiş olan bu dünyanın insanın karamsar, bitkin ve umutsuz olduğu kaçınılmazdır. İktbal'e göre bu düşünce insanın geleceğe dair beklentilerini yok saymaktadır. Bundan dolayı da insanın eylemleri ciddi anlamda olumsuz etkilenmektedir. "İktbal, karamsarlığa gömülmüş olan insanı, üstünlüğünü terennüm ederek ortaya çıkarır."⁴² Bu bağlamda İktbal, insanın sorunlar karşısında çözüm üretebilen yaratıcı özelliğine dikkat çeker. Ona göre Nietzsche'nin, insanın yaratıcı yönünü yok saydığını ve tembelliğe sevk edecek bir ruh bıraktığını bildirir:

İnsanı vücuda getiren unsurların gevşekliğinden canı sıkılan hâkim, daha kuvvetli bir vücut yarattı. Fren diyarına yüzlerce yeni şûriş ve karışıklık saldı. Sanki şişeci dükkânına bir deli girdi.⁴³

İktbal'in Nietzsche'yi eleştiriye tabii tuttuğu ebedi dönüş teorisinin, insanın hareket yeteneği ve enerjisini zayıflamasına neden olacağına dikkat çeker. Aynı zamanda İktbal'e göre Nietzsche'nin ebedi dönüş öğretisinin, insanın egosunu ve benliğine zarar verebileceğini de belirtir.⁴⁴

İktbal'e göre sonlu ben, varlığının özünü ve gerçekliğini Tanrı'dan alır. Sonlu ben ilahi varlıktaki bir unsurdur; ancak bir unsur olarak dahi, öz-bilinçli bir gerçekliktir ve kendi merkezini düşünüp, kendi merkezinden hareket etme yeteneğine sahiptir. Tanrı, ona hür bir şahsiyet ihsan ederek kendi özgürlüğünü sınırlamıştır.

⁴¹ K.G Saiyidain, *İktbal'in Eğitim Felsefesi*, çev. Necmettin Tozlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), s.78-79.

⁴² Ahmet Albayrak, "İktbal'de Dinamik İnsan Anlayışı", Araştırma Notları, Divan Dergisi, 5 (1998-2), s.246.

⁴³ Muhammed İktbal, *Şarktan Haber*, çev. Ali Nihat Tarhan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), s.142.

⁴⁴ Cevdet Kılıç, *Büyük mütefekkir Dr. Muhammed İktbal Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*, (Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, 1994), s.190.

İnsana, ölüm ve ölümsüzlük arasında bir seçim yapma hürriyeti verilmiştir. O, kendini geliştirmenin, zenginleşirmenin ve Tanrıya doğru sonsuz yürüyüşün ölümsüzlüğe bağlı olduğu adaydır. Ölümsüzlük, insanın yok oluşu ve hiçliği anlamına gelmez. Ölümsüzlük kendini tasdikte bulunur ve kendini tasdik daha da eşsizleşen oluşta bulunur. Bu, Tanrıda erimek yerine insanın Tanrı'yı kendi içine çekmesiyle gerçekleşir. İnsan, İlahi Aşk ve Işığın önderliğinde İlahi sıfatları içine çekerek bir seviyeden diğerine yükselir, genişler, gelişir ve şahsiyetini zenginleştirir. Böylesi ferdi bir ben, Tanrı ve onun yaratımı için değere, anlama ve öneme sahiptir.⁴⁵

Sonuç

Nietzsche, felsefe tarihindeki düşünceleri ve eleştirileri ile Batı'da ve Doğu'da en çok bilinen filozoflardan biridir. Alman düşünürün etkisinde kalan ve felsefesini kendisine referans kılan pek çok düşünür vardır. Bu düşünürlerden birisi de İslam filozofu Muhammed İktbal'dir. İktbal, Nietzsche'ye olan hayranlığını eserlerine yansıtmıştır. Bu hayranlığının altındaki sebep ise Nietzsche'nin Batı karşısındaki tavrı ve duruşudur.

İktbal ve Nietzsche insanın, ideal olma konusunda uzlaştıklarını söyleyebiliriz. Nietzsche'nin üstinsan dediği tip, İktbal'de kâmil insan tiplemesine karşılık gelmektedir. Her iki düşünür, ideal insana ulaşmada bazı engellerin var olduğuna vurgu yaparlar. Bu sorunların çözümü noktasında ise ortak fikirler ileri sürerler. Özellikle her iki filozofun, sahte din adamlarının varlığı ve riyakârlık konusundaki eleştirileri buna örnek olarak gösterilebilir. İktbal ve Nietzsche'nin ortak amacı topluma model rol olabilecek; dinamik, aktif ve özgür bireylerin yetiştirilmesidir. Çalışmada da görüldüğü gibi, bu düşünürlerin insana ilişkin görüşlerdeki ortak yönlerin olmasının en önemli nedenlerinden biri, toplumda özgür ya da dinamik insan tipinin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

---

⁴⁵ Jamila, Khatoon, *İktbal'in Felsefe Sisteminde Tanrı*, çev. Celal Türer, *İnsan ve Kâinat*, Üniversite Kitabevi Yayınları, s.181. Kitabın Orijinal adı: *The Place of God, Man and Universe in the Philosophic System of İqbal*, İqbal Academy, Karachi, 1963, Industrial Printing Press, Karachi, Pakistan.

İkbal ve Nietzsche'nin ortak noktası insanın kölelikten kurtulup özgür bir varlık olması gerektiğidir. Ancak İkbal, Nietzsche'nin "ebedi tekerrür" teorisinin, insan yaşamının arzusunu ve gücünü zayıflattığını düşünmektedir. Bu yüzden ebedi tekerrür meselesinde Nietzsche'nin, İkbal tarafından eleştiriye maruz kaldığını bilmek gerekir. Bu yüzden de Nietzsche'nin, İkbal tarafından eleştiriyeye maruz kaldığını unutmamak gerekir.

Kaynaklar

- Albayrak, Ahmet, *İkbal'de Dinamik İnsan Anlayışı*, Araştırma Notları, Divan Dergisi, 5 (1998-2): 241- 254.
- Aydın, Mehmet, *Nietzsche ve M. İkal'in İnsan ve Eğitim Anlayışlarının Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Bayburt Üniversitesi, 2019.
- Aydın, Mehmet S, *İkal'in Felsefesinde İnsan*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29/1(1987).
- Çelik, İsa, *Muhammed İkal'in Tasavvufi Düşüncesi* (İstanbul, Kaknüs yayınları, 2004.
- Deleuze, G, *Nietzsche ve Felsefe*, İstanbul, Norgunk Yayıncılık, 2010.
- Faruqi, Abdullah. *İkal'in Eğitim ile İlgili Düşünceleri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 3/2 (2003).
- Glasse, Cyrill, *Kısa İslam Ansiklopedisi*, Stacey international, London 1989.
- İkal, Muhammed, *Şarktan Haber*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018.
- İkal, Muhammed, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- İkal, Muhammed, *Kulluk Kitabı*, çev: Ali Nihat Tarlan. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- İkal, Muhammed, *Cavidname*, çev: Halil Toker, 3. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Khatoon, Jamila, *İkal'in Felsefe Sisteminde Tanrı, İnsan ve Kâinat*, Üniversite Kitabevi Yayınları, çev. Celal Türer, Sisteminde S.181. Kitabın Orijinal adı: *The Place of God, Man and Universe in the Philosophic System of İqbal*, İqbal Academy, Industrial Printing Press, Karachi, Pakistan,

1963.

Nietzsche, Friedrich, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 221.

Nietzsche, Friedrich. *Güç İstenci*, çev: Nülfir Epçeli, 3. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2017.

Nietzsche, Friedrich. *Aforizmalar*, çev: Orhan Düz. Ankara: Tutku Yayınları, 2012.

Saiyidain, K.G, *İktal'in Eğitim Felsefesi*, çev: Necmettin Tozlu, Ankara, Okulu Yayınları, 2003, 78-79.

Hürriyet Gazetesi, *Nietzsche'nin Riya Saltanatına Vurduğu Darbe* erişim: 15 Ekim 2023, <http://www.hurriyet.com.tr/Nietzsche-nin-riya-saltanatına-vurduğu-darbe-10123517>.

